

CHAPTER «SOCIAL COMMUNICATIONS»

UKRAINIAN REFERENCE EDITION IN THE SYSTEM OF SOCIAL INTERCOURSE: CONDITION AND PROSPECTS OF RESEARCH

УКРАЇНСЬКІ ДОВІДКОВІ ВИДАННЯ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Svitlana Lisina¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-195-4-20>

Abstract. At the stage of state formation, the end of the XX – beginning of XXI centuries, Ukrainian science and culture actively entered a world globalization process. To determine the direction of development, each kind of science must periodically summarize what has been achieved and objectively evaluate its achievements. The level of education, science, and culture of any state is largely reflected in the state of the encyclopedic discipline. In the context of globalization of social development, the role of reference books, such as encyclopedias, dictionaries, and other reference books, extremely increased. Altogether, they objectively, impartially, and fundamentally reflect the level of science and culture of the nation. Given that encyclopedic publications are an effective tool of the cultural and educational policy of the state, clarification of their typology, stylistic features, and functions is currently relevant in the field of encyclopedias. This is what the implementation of this study is aimed at.

The research methodology is based on general scientific methods of analysis and synthesis. Typological methods structure reference books on a certain basis; classification methods identify the thematically homogeneous flow of publications; statistical methods detect the frequency of occurrence in the flow of documents with a certain feature. The factual approach will

¹ Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Lviv Polytechnic National University, Ukraine

help to raise the level of Ukrainian reference publications, evaluate each of them and help to make judgments about scientific and cultural phenomena on their basis in general.

The purpose of the study is to present the typological foundation of reference publications and their systematization as the basis of modern knowledge in various fields of science. Moreover, the aim of this paper is to improve the quality of education and, in particular, the teaching of document and communication disciplines.

The paper considers Ukrainian reference publications in the system of social communications and their documentary microflow structure. Emphases are made on rationing and standardization of the main terms of reference publications, in particular, the terminology of document science and library science is presented. Ukrainian electronic encyclopedias are presented as an information resource. By characterizing the layer of Ukrainian scientific heritage, there was analyzed regional encyclopedias, encyclopedic publications in the humanities, and personal encyclopedias with an assessment of each publication.

Speaking about the perspectives of encyclopedic information creation, we can identify the following areas of encyclopedic research: the formation of a national resource of encyclopedic information at the academic level, which would be the basis of a scientific, referential, and biobibliographic thorough support of fundamental and applied encyclopedic publications; the generalization of experience of local and world encyclopedias and the development of methodical bases, organizational approaches, rules of encyclopedias formation. The creation of electronic encyclopedias will provide, maintain and improve the information foundation necessary for the educational and research work of scientists and specialists, and appropriate mechanisms for international information exchange in order to integrate scientists into the global academic community.

Hence, to provide society with access to quality encyclopedias, dictionaries, reference books means to increase the level of education of citizens and to improve their intellectual capabilities. Such publications have great potential and are an instrument of educating sincere patriots of Ukraine. Therefore, the development of reference books should be the main direction of state policy in our country.

Вступ

Пізнання своєї країни в усьому її різноманітті – найважливіше завдання держави і суспільства. В даний час є нагальна потреба у створенні національного енциклопедичного ресурсу, в якому була б представлена різнобічна, уніфікована і достовірна довідкова інформація про всі галузі знання. Це пов'язано з повсюдним поживаленням інтересу до української історії та культури, з розширенням ділових і культурних зв'язків між різними регіонами України, з розвитком внутрішнього та міжнародного туризму.

Характеризуючи актуальність функціонування довідкових видань в системі соціальних комунікацій, виділимо кілька її причин: інтегрований характер інформаційної науки; впровадження в Україні нових інформаційних технологій; трансформація засобів документування та розповсюдження; процеси злиття, ліквідації та появи нових видавничих структур, публікація довідкової інформації на традиційних і електронних носіях. Використання енциклопедій, словників та довідників як засобу інформування громадськості, впливу на індивідуальну позитивну мотивацію може представляти не тільки теоретичний, а й практичний інтерес. Довідкові видання продовжують залишатися важливою складовою частини вітчизняної культури. Адже національні енциклопедії є своєрідними візитівками держави (Britannika, Brockhaus, Larousse, Americana).

Теорію енциклопедичних видань, зокрема і гуманітарних, досліджено у працях багатьох вчених: Боряк Г. В., Добко Т. В., Железняк М. Г., Лісіна С. О., Черниш Н. І. Велику кількість публікацій з означеної теми можна умовно поділити на дві групи. Перша – теоретичні праці, що розглядають загальні принципи формування, систематизації та особливості енциклопедій. Друга – опис практичного досвіду функціонування та основних характеристик існуючих енциклопедичних видань у соціально-комунікаційному середовищі.

Мета дослідження довідкових видань полягає у представленні їх типологічної бази та енциклопедичної систематизації як основи сучасних знань з різних галузей наук. Основними завданнями роботи є виявлення закономірностей функціонування системи довідкових видань в цілому, їх типологічних характеристик, вивчення структури конкретних видань, кола авторів і читацької аудиторії в сучасних умовах.

Методологія дослідження ґрунтується на загальнонаукових методах аналізу та синтезу. Типологічні методи – дозволяють структурувати довідкові видання за певною ознакою; класифікаційні методи – виявити тематично однорідний потік видань; статистичні методи – виявляють частоту появи в потоці документів з певною ознакою. Фактологічний підхід допоможе підняти пласт української наукової спадщини і дати оцінку кожному виданню; дозволить скласти судження про наукові та культурні явища і процеси, а отже, створити загальну картину буття української науки та культури через довідкові видання на всіх етапах її розвитку.

1. Українські довідкові видання в системі соціальних комунікацій: стан та перспективи дослідження

На сучасному етапі розвитку соціальних комунікацій та інформаційної діяльності необхідною умовою дослідження документного потоку (ДП) стало реформування інформаційної діяльності та наближення її до європейських стандартів. В ході будь-якої суспільної діяльності відбуваються комунікативні процеси. Однією із складових цього явища є документна комунікація – процеси і засоби обміну інформацією у суспільстві за допомогою документів. Науково-дослідна, інформаційна, аналітична діяльність в Україні знаходять відображення на сторінках довідкових видань, які утворюють документний потік (далі – ДП). Незважаючи на те, що сьогодні динамічно розвивається й удосконалюється в межах бібліо-, науко-, та інформетрії система методів кількісно-якісного дослідження ДП, у вітчизняній інформаційній теорії застосування даних методів обмежилось лише вивченням окремих питань моніторингу довідкових видань.

1.1. Документний мікропотік довідкових видань: до постановки проблеми дослідження

Поняття «документний» – той, що складається із документів» сьогодні широко використовується в галузі великого спектру дисциплін: документознавства, бібліотекознавства, книгознавства, архівознавства, інформатики. Масиви документів утворюють в одному випадку бібліотечний фонд, в іншому – книжковий, в третьому – базу даних чи каталог, тобто в будь-якому випадку це ресурси документні.

Питання документних потоків активно досліджується науковцями: теоретико-методологічні засади формування та функціонування розглядалися в численних публікаціях Жабіна О., Медведєвої А., Симоненко Т., Чайковської Л., а дослідження ДП з певної галузі та певного виду документів висвітлювали Бережнюк О.В., Політова О., але питання функціонування документних потоків довідкових видань в Україні поки що не стало об'єктом наукового дослідження.

Визначаючи документ головним елементом ДП, Г. Гордукалова підкреслює, що кожен конкретний документ є незмінним з плином часу, виконуючи функцію збереження та розповсюдження інформації. ДП складають елементи, пов'язані між собою спільною тематикою, мовою, видом видань та іншими ознаками і такий зв'язок дозволяє охарактеризувати ДП як цілісне функціонально значуще явище для суспільства. Способом існування ДП автор визначає рух, бо він постійно змінює кількісний об'єм ДП, темпи росту, види, жанри документів, що його утворюють, матеріальні носії. Кожен новий документ змінює семантичну структуру ДП, значущість, ціннісні властивості всіх попередніх документів, змінюється також інтенсивність використання документів, темпи старіння елементів потоку [3, с. 7–9].

У контексті дослідження, авторка підкреслює, що загальний ДП можна поділити на мікропотоки (наприклад: мікропотік документів певної галузі знання, вузькогалузовий та проблемно-тематичний мікропотоки, мікропотік документів певного типу (довідкові видання), виду, жанру) [3, с. 11]. З огляду на перспективи цього дослідження згадані методи вивчення ДП дозволяють здійснити детальну характеристику документних потоків довідкових видань.

Українська дослідниця А. А. Соляник визначає ДП як сукупність розподілених у просторі і часі документів, які рухаються комунікаційними каналами від створювачів та виробників до користувачів [13, с. 7]. Авторка підкреслює, що на формування і функціонування ДП безпосередньо або опосередковано впливають фактори: економічний, політико-правовий, науково-технічний, соціокультурний, демографічний, природничо-екологічний [13, с. 15]. Розглядаючи структурування ДП, Соляник А. ділить ознаки структурування на змістові та формальні. Змістові: семантична – смислові зв'язки між документами; тематична – поширеність документів певної тематики; типологічна –

розповсюдженість документів певних типів або жанрів. До формальних відносить видову, мовну, географічну, видавничу, авторську, хронологічну [8, с. 23–26].

Отже, пішовши найраціональнішим шляхом вивчення складних явищ, розподіливши складне на просте, дослідивши сутність і функції кожного з них та встановивши зв'язки між ними, можемо творити ґрунтовну теорію документних потоків. Зважаючи на актуальність вивчення означеної проблеми, на базі аналізу державного бібліографічного покажчика України «Літопис книг», в межах науково-дослідної роботи «Документні потоки та масиви України» проводиться дослідження проблеми формування та функціонування документного мікропоту довідкових видань в Україні впродовж 1992–2020 рр. В ході дослідження проблеми планується вирішити такі завдання:

1. Дослідити теоретичні підходи до проблеми формування та функціонування ДП і на цій основі охарактеризувати ДП довідкових видань, визначити їх сутність та функції.

2. Проаналізувати розвиток ДП довідкових видань в Україні в 1992–2020 роках. Вивчити діяльність наукових установ України із підготовки та видання документів із довідковою інформацією.

3. Розглянути проблеми структурування ДП довідкових видань на основі загальних ознак: семантичної, тематичної, типологічної, видової, авторської, видавничої, мовної, географічної.

4. Розробити модель функціонування ДП довідкових видань в Україні, висвітливши стан та динаміку розвитку цього явища.

5. Проаналізувати і узагальнити проблеми розвитку ДП довідкових видань, визначити можливі шляхи їх вирішення та дослідження, а також оптимізації ДП довідкових видань в Україні.

1.2. Українські довідкові видання в системі соціальних комунікацій

Для визначення інформаційної ролі енциклопедій, словників та довідників необхідно прослідкувати за еволюцією їх типологічних моделей на прикладі досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів. У 1930 р. відомий вчений, голова НТШ І. Раковський писав, що «ми, українці, мусимо зважитись видати свою власну енциклопедію і то не переклад чужої, невідповідної для нас, а своєї рідної, відповідаючої

потребам нашого загалу» [10, арк. 8]. Традиційно довідкові видання за своїм цільовим та читацьким призначенням діляться на три основні підвиди: енциклопедичні видання, словники та довідники. До підвиду «енциклопедичні видання» входять енциклопедії та енциклопедичні словники [2, с. 106]. В залежності від функціонального призначення розрізняються енциклопедії наукові, науково-популярні, для дозвілля.

Наукові енциклопедії призначені спеціалістам певної галузі, тобто це енциклопедії галузеві: («Енциклопедія міжнародного права» (К., 2014–2019; у 3 т.); («Українська фольклористична енциклопедія» (К., 2019).

Науково-популярні енциклопедії розраховані на широке коло споживачів, як спеціалістів так і любителів. Поряд із інформаційно-довідковою функцією науково-популярні енциклопедії виконують функцію популяризації спеціальних знань. Прикладом таких енциклопедій може бути «Психологічна енциклопедія» (К., 2006); «Енциклопедія історії України» (К., 2003; у 10 т.); «Літературознавча енциклопедія» (К., 2007) та інші. У цих виданнях використовується розділення складних по темі статей на дві частини: перша подає доступні для широкого кола читачів визначення і пояснення терміну чи події; друга (кінець статті) може включати відомості для спеціаліста. Енциклопедії для дозвілля пропагують раціональну організацію побуту та дозвілля.

За характером інформації енциклопедії діляться на універсальні, галузеві, спеціалізовані (тематичні, персональні), регіональні. До універсальних енциклопедій належать такі праці: «Універсальний словник-енциклопедія» (К., 2002); «Енциклопедія сучасної України» (К., 2001; у 25 т.) та інші.

Галузеві енциклопедії подають відомості з певної галузі науки чи культури. Серед них можуть бути як наукові енциклопедії так і науково-популярні. Система енциклопедій однієї галузі може представляти великі і малі енциклопедії, популярні, підгалузеві, міжгалузеві: «Мала гірнича енциклопедія» (Донецьк, 2004–2007; у 2 т.); «Фармацевтична енциклопедія» (К., 2010). Широко відомі також і галузеві енциклопедичні словники: «Філософський енциклопедичний словник» (К., 2002); «Великий енциклопедичний юридичний словник» (К., 2007). Спеціалізовані (тематичні) енциклопедії орієнтовані на широке коло читачів: «Українська дипломатична енциклопедія» (К., 2004); «Українська міфологія» (К., 2002).

Регіональні енциклопедії всебічно висвітлюють сучасне життя континенту, держави, краю, області, міста: «Енциклопедія Коломийщини» (К., 1996); «Енциклопедія Львова» (Л., 2007–2010; у 3 т.).

В залежності від структури розміщення матеріалу енциклопедії можуть бути алфавітними та систематичними, використовується також варіант змішаного типу.

Мовний словник трактується як «довідкове видання, що містить упорядкований перелік мовних одиниць (слів, словосполучень, термінів, фразеологізмів тощо) з відомостями про їх значення, вживання, будову, походження тощо або з перекладом іншою мовою» [4, с. 14–15] і в системі соціальної комунікації виконує дві основні функції: інформаційну та нормативну. За характером інформації словники ділимо на дві великі групи: термінологічні та лінгвістичні.

Термінологічний словник як видання, що описує предмети і поняття певної науки класифікують за його структурними особливостями і функціями. В основі класифікаційної схеми лежить співвідношення лівої і правої частин словника; спосіб розміщення, склад і характер відбору словникового ряду; об'єкт відображення; мета і призначення словника. В термінологічному словнику перевага надається характеристиці слова, де можливі два види визначень – значення терміну; розкриття змісту поняття.

За функціональним призначенням розрізняють кілька різновидів словників: наукові, нормативні, науково-популярні [2, с. 111–112]. Наукові термінологічні словники відображають термінологію галузі з максимальною повнотою і служать базою для створення нормативних та науково-популярних словників, наприклад: «Український тлумачний словник видавничо-поліграфічної справи» (К., 2010).

Нормативні словники адресовані спеціалістам і встановлюють єдність трактування термінів у конкретній галузі науки чи техніки: «Словник біологічних термінів» (Л., 2008); «Юридичні терміни» (К., 2004).

Науково-популярні словники особливо актуальні в межах суспільних наук, літератури, мистецтва та ін. Статті словника можуть бути розгорнутими нарисами для широкого кола споживачів; можуть мати практичне значення для неспеціаліста; бути багатомовними і подавати терміни з інших мов. Такі словники як «Сучасний словник із суспільних наук» (Х., 2006); «Термінологічний словник з культурології» (К., 2004) вказують на потреби широкого кола читачів.

За характером інформації термінологічні словники поділяються: за об'ємом інформації – на тлумачні і ті, що не містять тлумачень (тезауруси); за мовою опису – одно-, дво-, багатомовні; за широтою охоплення матеріалу – міжгалузеві, галузеві, вузькогалузеві, тематичні; за об'ємом – повні і короткі; за хронологічним охопленням – історичні та словники сучасної термінології.

В залежності від структури видання, словники можуть мати алфавітне розміщення матеріалу, але в багатьох термінологічних словниках використовується додаток – тематичний перелік термінів. Інший принцип побудови – алфавітно-гніздовий об'єднує терміни у гнізда, де виявляється спільна семантична основа термінів. Принцип тезаурусу передбачає список слів – назв об'єктів і їх властивостей, в якому вказані змістові зв'язки між словами. Лінгвістичні словники описують семантичну структуру мови і за функціональним призначенням діляться на наукові, нормативні та навчальні. Науковими словниками слід рахувати видання, які містять матеріали та результати лінгвістичних досліджень. Наукові словники включають також народні говірки, діалекти лексики інших епох, історичні словники, етимологічні, словники мови письменника та інші. Наприклад: «Словник західнополіських говірок» (Луцьк, 2000; у 2 т.); «Антисуржик ділової мови» (Луганськ, 2010). Багатотомні словники української мови: «Словник української мови» (К., 1997; у 4 т.); «Фразеологічний словник української мови» (К., 1993; у 2 т.) виконують функції наукових. Нормативні словники дають характеристику слів у відповідності до діючої норми: «Великий орфографічний словник сучасної української мови» (Донецьк, 2008); «Орфоепічний словник української мови» (К., 2006).

Навчальні словники служать посібниками в процесі вивчення мови. За змістом – це словники тлумачні, орфографічні, орфоепічні, синонімів, антонімів, морфемні, двомовні та ін. Для прикладу: «Словник омонімів української мови» (Л., 1996); «Фразеологічний словник» (К., 1996). За структурою організації лінгвістичні словники найчастіше бувають алфавітними та алфавітно-гніздовими, із неалфавітних зустрічаються тематичні словники.

Довідники відображають комплекс відомостей з певної галузі знань, діяльності, теми і носять прикладний або практичний характер. Це «довідкове видання прикладного характеру, побудоване в система-

тичному порядку чи за абеткою назв статей...» [4, с. 15]. Вони широко і повно відображають систему знань, яка часто передбачає відповіді на питання «що» (музейний каталог), «хто» (біографічний довідник), «як» (виробничий довідник). «де» (путівник), «коли» (календар) та ін. За цільовим призначенням весь комплекс довідників ділиться на групи: наукові, масово-політичні, виробничі, навчальні, науково-популярні, побутові. Вони можуть бути розраховані на спеціалістів – наукових працівників і виробничників та широке коло читачів.

Наукові довідники акумулюють наукові знання для передачі спеціалістам («Техногенна безпека: Словник-довідник» (К., 2001); довідники-визначники (ботанічні, зоологічні, мінералогічні, творів мистецтва) описують систему класифікації тих чи інших предметів («Визначник хребетних тварин Глухівщини та суміжних районів» (Глухів, 2005); наукові каталоги: медичні, астрономічні, каталоги художніх зібрань («Науковий каталог малярських творів Олекси Новаківського» (Л., 2008) дають необхідну допомогу в дослідницькій діяльності; наукові біографічні довідники містять відомості про життя та діяльність різних осіб («Українські фізики та астрономи: посібник-довідник» (Т., 2009); довідники-хронографи подають докладно і послідовно (за роками, місяцями, числами) запис фактів і подій по темі («Труди і дні Кобзаря: літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка» (К., 2003); виробничі довідники включають відомості, що відносяться до сфери виробництва («Юридичний довідник автомобіліста» (К., 1998); навчальні довідники розраховані на тих, хто вчиться і містять фундаментальні відомості з основних навчальних дисциплін («Словник-довідник з механіки» (Кривий Ріг, 2002); науково-популярні довідники сприяють загальній освіті масового читача («Населення України, 1996 рік: демограф. щорічник» (К., 1997); галузеві популярні довідники – це «Тваринництво: [довідник]» (Х., 2008); «Екологія для всіх: словник-довідник». (К., 2006); довідник – путівник для читача є кваліфікованим екскурсоводом по місту, краю, країні чи музею («Київщина туристична: путівник» (К., 2009); популярні довідники – це каталоги музейних зібрань, виставок, колекцій («Іконопис XVII – поч. XX століття: каталог творів з фондів музею» (Чернігів, 2008); календарі як вид довідників мають різноманітну тематику («Літературний календар» (Житомир, 2000) і містять довідки про ювілеї видатних діячів, події, факти; масово-по-

літичні довідники мають підбір матеріалу суспільно-політичної тематики («Країни світу: довідник» (К., 1999); тематичні довідники часто мають складну структуру та список літератури («Тематичний словник-довідник з соціології» (Чернівці, 2009); побутові довідники представлені як адресно-телефонні книги, списки членів організації, графіки руху поїздів, довідники поштових індексів, кулінарні довідники («Мікрохвильова кулінарія» (Х., 2006), «Домоводство» (Х., 2006).

За об'ємом інформації розрізняють довідники повні та короткі. Повні намагаються вичерпно відобразити матеріал, а короткі характеризуються відбором основних даних. За структурою виділяють: систематичні, алфавітні, хронологічні довідники.

Отже, виявлено комунікативну визначеність довідкових видань, які є одним з чинників збереження інформації, зміцнення та формування єдиного культурного простору сучасної України. Відзначено особливості функціонування довідкових видань на сучасному етапі, які полягають у трансляції соціального досвіду між поколіннями та збереженні культурної спадщини; виділено основні типологічні ознаки довідкових видань незалежної України.

1.3. Нормування та стандартизація термінології довідкових видань

Дослідження термінології українських довідкових видань в теоретичному плані дає можливість глибше зрозуміти особливості процесу формування, розвитку, підготовки та публікації енциклопедій, словників та довідників. Діяльність зі стандартизації ґрунтується на нормативно-правових документах, а основні зміни в терміносистемах зумовлюють перегляд, систематизацію та кодифікацію наявної в мові термінології. Робота в цьому напрямку проводиться в двох аспектах: теоретичному і практичному. Так ось другий – практичний аспект – полягає в унормуванні та стандартизації наукової термінології у таких напрямках: видання галузевих словників, створення державних стандартів на терміни та визначення тощо.

Одним із значень слова «унормувувати» є визначати, запроваджувати норму в чому-небудь [1, с. 695]; «уніфікація» означає – зведення чого-небудь до єдиної форми, системи, єдиних нормативів [1, с. 695]; «стандартизація – процес установаження і застосування стандартів;

встановлення єдиних норм і вимог на готову продукцію, напівфабрикати, сировину й матеріали» [1, с. 635].

А от вже заключним етапом у «приведенні термінології до єдиної системи» є стандартизація. Згідно стандарту «енциклопедія» це – «довідкове видання, що містить узагальнені основні відомості з однієї, кількох чи всіх галузей знань та практичної діяльності, викладені у вигляді статей, розташованих за абеткою їхніх назв чи в систематичному порядку» [4, с.14]. Стандарт виокремлює базові поняття довідкових видань та групи термінів, що позначають їх види, їх носії, репрезентують процеси створення ДВ, відображають правові аспекти інформаційної діяльності та роботи із довідковими виданнями. Тому важливо наголосити, що виходячи з вимог до нормативної термінології, за кожним словом, визначенням поняття має стояти логічна ознака. Кожен унормований термін повинен мати поняттєве значення. Невід’ємною частиною нормативної термінології має бути однозначність.

1.3.1. Термінологія документознавства в довідкових виданнях

Українська енциклопедистика має власну традицію, витоки якої сягають, щонайменше, кінця XIX – початку XX ст., коли з’явилася низка проектів систематичного представлення гуманітарного знання про Україну [5; 14]. Найпоширенішими для користувачів та найгрунтовнішими з погляду максимально повного висвітлення досягнень окремої науки є галузеві енциклопедії. Саме такі видання дозволяють представити фахове знання в усьому його багатстві та розмаїтті, узагальнюють, систематизують та популяризують досягнення науки, представляють інтелектуальний потенціал професійних кадрів у різні історичні періоди.

«Українська архівна енциклопедія» (К., 2008) у значній мірі відображає сучасний рівень українського документознавства, подає досягнення вітчизняного архівознавства у його взаємозв’язках з суміжними дисциплінами. Тут статті систематизовані за різними блоками, перелік літератури супроводжує кожную статтю, крім термінологічних, у такій послідовності: «Праці», «Бібліогр.», «Літ.», «Архіви».

Термінологічні словники із окремої галузі можемо класифікувати за різними критеріями: а) призначення термінологічного словника; б) об’єкт словникового опису; в) тип відомостей про об’єкт; г) струк-

тура термінологічного словника. Серед них значну кількість створено із документознавства та суміжних дисциплін. Помітною подією у справі творення тлумачних термінологічних словників стало видання *«Короткого термінологічного словника із бібліографознавства та соціальної інформатики»* (К., 1999) Г. Швецової-Водки. У словнику систематизовано найпоширеніші терміни бібліографознавства, показано їхній зв'язок з дефініціями у галузі соціальної інформатики. Систему термінів унаочнено в схемі за розділами, де поряд з основними унормованими термінами іноді наводяться синоніми, а також відповідники українських термінів російською та англійською мовами. Словник-довідник *«Документознавство»* (К., 2012) цього ж автора містить терміни і визначення, подані в різних джерелах, але іноді зі змінами, що відповідають авторському баченню. Основний текст термінів та їх визначень представлено за алфавітом, додатки до словника подано у вигляді таблиць. Безперечно, це суттєвий внесок у вітчизняне документознавство.

Термінологічний словник *«Архівістика»* (К., 1998) включає понад 800 термінів, де значна їх частина є спільними для архівознавства, книгознавства та документознавства. *«Словник-довідник основних видавничих термінів»* (К., 2009) подає перелік національних стандартів й інших чинних нормативних документів стосовно видавничої справи, а також електронних ресурсів. Словник доповнено абетковими покажчиками наведених термінів українською та російською мовами, а також абетковим англійським покажчиком. Вийшов з друку *«Словник книгознавчих термінів»* (К., 2003), який розглядається авторами як етапний у підготовці галузевої енциклопедії. Система термінів словника включила значну кількість нових понять, пов'язаних з прийняттям нормативно-правових актів України, національних стандартів, програм розвитку видавничої справи та збереження книжкових пам'яток. За редакцією професора В. О. Жадька видано термінологічний словник *«Книгознавство»* (К., 2012), де книгознавчі терміни представлено з огляду на видавничий бізнес.

Українською академією друкарства видано *«Українсько-російський і російсько-український словник-довідник з видавничої справи»* (Л., 2002) та російсько-український тлумачний словник *«Поліграфія та видавнича справа»* (Л., 2002). Укладачі останнього словника ла-

конічно та доступно пояснюють спеціалістам та усім, хто цікавиться поліграфією і видавничою справою, основні терміни. Але тут відсутні такі поняття, як голографія, голограма, лазерно-голографічний друк, оформлення пластмасових (пластикових) карток, друк літографський. Тому, з огляду на це, повнішим є перекладний *«Англо-український словник друкарської і видавничої справи»* (Х., 2002). Важливу роль для позначення понять сфери інформаційних ресурсів суспільства відіграє термінологічний словник *«Інформаційні ресурси»* (К., 2012). Словник подає стандартизовану термінологію за такими тематичним напрямками: бібліотекознавство, бібліографознавство; видавнича справа; інформаційна політика держави; електронний документообіг; книгознавство, музеєзнавство; архівознавство, документознавство, діловодство; аудіовізуальні (електронні) засоби масової інформації.

Документознавча наука, яка займається характеристикою окремих видів документів, сьогодні значну увагу приділяє «електронним виданням». Довідник *«Електронні видання»* (К., 2011) описує створення мережових видань засобами мови гіпертексту HTML та каскадних листів стилів (CSS). В окремому розділі розглянуто види носіїв, технологія тиражування електронних видань з використанням спеціального обладнання. Словник-довідник *«Социальные коммуникации»* (Х., 2009) за авторством В. О. Ільганаєвої розкриває зміст понад 1 тис. понять, які належать до теорії соціальних комунікацій.

Проаналізовані вище видання певною мірою відображають термінологію документознавства та суміжних з ним наук, і ця тематика, як можна було переконатися, перебуває у полі зору фахівців галузі. Тому вирішення цілого комплексу питань, пов'язаних з історичними чинниками та закономірностями формування української документознавчої термінології, є актуальним і вкрай важливим завданням подальшої діяльності науковців.

1.3.2. Бібліотекознавча термінологія в довідкових виданнях

Бібліотекознавча термінологія охоплює проблематику розвитку поняттєво-термінологічного апарату в аспекті поглибленого дослідження наукових понять галузі і термінологічного апарату, який їх номінує. За останні десятиріччя бібліотечна наука України набула ознак інтенсивного розвитку, зазнала фундаментальних змін. Важливі знання в

цій галузі та інформаційні ресурси накопичено і у вигляді довідкових видань.

Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого працює над реалізацією наукового проекту під назвою «Українська бібліотечна енциклопедія» (К., 2016). З метою забезпечення максимальної доступності користувачів до ресурсів УБЕ, енциклопедія буде доступною в електронній версії на сайті НБУ ім. Ярослава Мудрого в режимі онлайн. Це уможливило оперативне внесення змін до статей, включення нових статей, оновлення контенту УБЕ, застосування внутрішніх та гіперпосилань у тексті. За структурою основного тексту УБЕ формується на основі окремих статей (гасел) різного типу: статті-огляди, статті-довідки, статті-дефініції, статті-відсилання і за алфавітним принципом розташування матеріалів. До енциклопедії включаються статті про: історичне минуле та сучасний стан бібліотечної справи в Україні; мережі бібліотек; науково-дослідну, бібліографічну, методичну діяльність бібліотек; бібліотечні фонди; користувачів бібліотек та їх вивчення; бібліотечні кадри; видатних діячів бібліотечної справи; окремі питання суміжних наук та дисциплін.

Термінологія бібліотекознавства та суміжних наук знайшла своє відображення і в перекладних словниках. У Львівській політехніці вперше було укладено перекладний словник спеціальної термінології – «Російсько-український словник бібліотечно-бібліографічних термінів» (Л., 1996) обсягом у 7,5 тисяч термінів, пошуковий апарат якого був збагачений абетковим покажчиком українських термінів. На сучасному етапі працівниками Науково-технічної бібліотеки Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу підготовлено «Словник основних термінів з бібліотечно-інформаційної діяльності» (Івано-Франківськ, 2013), який містить основні терміни з питань бібліотечно-бібліографічного обслуговування, комплектування фонду, інформатизації та автоматизації, видавничої діяльності. Розраховане видання на бібліотечних фахівців, викладачів та студентів. «Короткий тлумачний словник термінів з УДК» (К., 2011) розроблений Книжковою палатою України і є допоміжним виданням для бібліотекарів у справі термінології класифікаційних систем. Покращити стан справ щодо вивчення зарубіжної, зокрема англомовної термінології, покликаний «Англо-український словник-довідник бібліотечно-інформа-

ційної термінології» (К., 2004) підготовлений Н. В. Стрішенець. Він вміщує близько 6000 термінів з бібліотекознавства, проблем інформації, бібліографознавства, книгознавства, друкарства, архівної справи. Довідник «*Бібліотекознавство»* (К., 2016) підготовлений викладачами кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи КНУКіМ Н. Бачинською та Г. Салатою призначений, в першу чергу, майбутнім фахівцям бібліотечної справи. Він містить понад 500 дефініцій, а також близько 100 навчально-пізнавальних анотацій за абеткою. Перевагою видання є наявність бібліографії авторів та посилань на джерела в мережі Інтернет.

Отже, із розглянутого вище можна зробити висновок, що наукова дисципліна «бібліотекознавство» вимагає створення чітко сформованої системи понять та термінів, ґрунтовної їх характеристики з урахуванням українських надбань і досліджень.

1.4. Українські електронні енциклопедії як інформаційний ресурс

У сучасних умовах євроінтеграції перед Україною стоїть складне завдання підготовки електронних енциклопедичних видань нового покоління для поширення наукових знань, їх систематизації, всебічної розбудови українського національного інформаційного простору. За цих обставин електронні ресурси стають об'єктами інформаційних технологій, а також продуктами інформаційної діяльності.

Теоретичні, організаційні та правові аспекти мережевих науково-інформаційних ресурсів досліджувала у своїх працях В. Копанєва [8; 9]. Один із підходів до розробки вільного поширення знань у глобальному інформаційному просторі базується на феномені «відкритого контенту». Під «відкритим доступом» маємо на увазі вільний доступ до всіх публікації в Інтернеті: їх можна читати, завантажувати, копіювати, поширювати, роздруковувати, досліджувати, приєднувати до повних текстів відповідних статей, використовувати для складання покажчиків, вводити як дані в програмне забезпечення або використовувати для інших цілей за відсутності фінансових, правових і технічних перешкод, за винятком тих, які регулюють доступ до самого Інтернету [9, с. 31–32]. Відкритий доступ існує в Інтернет–середовищі у вигляді відкритих проєктів: електронних енциклопедій і бібліотек, веб-журна-

лів, відкритих книг і мережевої літератури, публічних сайтів, банків ідей, відкритих наукових публікацій, дискусійних форумів і форумів особисто-го досвіду, відкритих освітніх і комунікативних середовищ тощо.

Електронна енциклопедія розглядається як база даних, що містить систематизоване зведення знань з однієї, декількох або всіх галузей знань. Такі енциклопедії поділяються на дві групи: енциклопедії, написані колективом авторів і є аналогом паперової енциклопедії, тільки перенесеної на Web-сервер та енциклопедії, які створюються читачами і користувачами Інтернету відповідно до правил окремо взятого проекту.

Найважливішим досягненням останнього десятиліття є здійснене Інститутом енциклопедичних досліджень НАН України видання перших 10 т. багатотомної *«Енциклопедії сучасної України»* – проекту, який розкриває широку панораму розвитку України впродовж XX – початку XXI ст. Банк даних ЕСУ знаходиться на електронних носіях, що дозволяє швидко групувати інформацію за галузями, авторством, датами. Це відкриває широкі можливості для підготовки різноманітних галузевих енциклопедій, словників та їх електронного Internet-варіанту. Можливість залучення до відкритого проекту великої кількості учасників дозволив створити найвідоміший проект у цій галузі – всесвітню вільнодоступну енциклопедію *«Wikipedia»*. На прикладі україномовного проекту Wikipedia створюються і працюють інші українські електронні енциклопедії. *«Українська Інтернет-енциклопедія»* – україномовна вільна бібліотека, що містить історичні документи, наукові статті, тексти підручників, посібників та багато іншої цікавої та корисної інформації. Заголовок «енциклопедія» не зовсім відповідає термінологічному тлумаченню цього поняття, оскільки Інтернет-ресурс включає, крім статей, тексти підручників, посібників, окремі документи та інші джерела інформації.

Цікавою тематичною енциклопедією є *«Енциклопедія українського козацтва»*. Вона містить 1276 статей, 739 ілюстрацій, 77 тематичних історичних карт та 130 картосхем. Вона поєднує властивості довідкової системи, гостьової книги, електронної конференції, що також говорить про дещо іншу структуру традиційної енциклопедії. Пошукова система енциклопедії – це набір каталогів (бібліографія, каталог карт та каталог ілюстрацій), що дозволяє здійснювати пошук матеріалу за

абеткою, через ключове слово чи за темою. Регіональна енциклопедія «*Веб-енциклопедія Києва*» має статті про все, що стосується міста Києва, або його історії. Довідкова сторінка включає правила покращання структури енциклопедії, способу подання статей до неї, редагування та ін. Сервіси пошуку інформації забезпечують її отримання за назвою статті (абеткою), за темою, за ключовими словами. Хоча систематизація основних понять в енциклопедії бажає кращого структурування, довідкова система призначена для наукової, навчальної і освітньої роботи з історії та сьогодення Києва.

Отже, на нинішньому етапі, який можна охарактеризувати як «первісне нагромадження» енциклопедичної інформації в українському сегменті Інтернету, все ще відчутним недоліком залишається незначний ступінь диференціації ресурсів (або її відсутність) за цільовим призначенням, читацькою аудиторією. Розглянувши низку сучасних електронних енциклопедій, можемо констатувати, що значною мірою вони анонімні, компілятивні, різностильові і різножанрові, нерідко рухливі за змістом. Джерела і точність фактів у них викликають сумніви. Відсутність адресності утруднює використання електронної інформації різними категоріями користувачів. Але названі вище вади не зменшують революційного значення електронних інформаційних ресурсів для розвитку довідкової справи.

1.4.1. Інтеграція інформаційних ресурсів через регіональні енциклопедії

Підготовка будь-якого енциклопедичного проекту – найважливіша умова подальшого розвитку регіональної науки. З 90-х років ХХ століття почали видавати енциклопедії областей, міст, їх адміністративно-територіальних одиниць. В першу чергу, ці видання різняться за територіальною ознакою: енциклопедії, присвячені одному населеному пункту (місто або село), адміністративному району, кілька адміністративних районів. Багатотомна «*Енциклопедія Львова*» (Л., 2007, В 7 т.) – перша енциклопедична праця універсального характеру про історію окремого міста, власне – регіональна енциклопедія. Її головне завдання – з науковою об'єктивністю, шляхом ретельного відбору концептуальних статей і статей про конкретні події і факти ознайомити читачів з історією міста, охарактеризувати сучасний соціально-економічний

стан і дати найбільш повне уявлення про культуру Львова. «Енциклопедія Львова» включає біографи відомих осіб, які народилися, вчилися чи працювали у Львові. Гасла енциклопедії присвячені представникам міської адміністрації Львова, церковним діячам та діячам науки і культури. Пам'ятки архітектури, вулиці, площі, унікальні експонати також мають свої статті в енциклопедії. Наукові та навчальні заклади, установи культури, громадські об'єднання представлено окремими статтями. Більшість авторських статей супроводжують чудові фото чи репродукції. Побудова матеріалу в енциклопедії алфавітна.

Електронна регіональна енциклопедія може бути моделлю інтеграції інформаційних ресурсів, як, наприклад, *«Дрогопедія (Дро-Е)»* – перша електронна і єдина online-енциклопедія міста Дрогобича. Дрогопедія більшу кількість довідкових матеріалів щоденно оновлює: включаючи історичні факти, сучасні неологізми Дрогобича та Дрогобицького краю, короткі біографії її мешканців із різних сфер діяльності, визначення подій, довідку про міську періодику, видані книги. Прикладом популярної регіональної енциклопедії є *«Популярна енциклопедія Львова»* (Л., 2009), яка у стислій та зручній формі подає найціннішу та основну інформацію про місто. У книзі близько 700 слів (імен громадсько-культурних діячів, братств, вулиць Львова) з поясненнями. Створення довідкового видання *«Львівська політехніка»* (Л., 2010) стало успішним кроком для поширення інформації про навчальний заклад. Видання презентує історичний шлях найдавнішого технічного університету України і Східної Європи та містить багатий і унікальний матеріал про його вагомні освітні і наукові досягнення упродовж більш ніж 165 років існування. Структурно видання складається з трьох розділів: хронологія подій 1843–2010 років і нагороди та відзнаки працівників Львівської політехніки; наука, наукові школи; літопис випускників. Щодо оформлення, то книга, створена з високоякісного паперу, є добре структурованою та гарно оформленою. Шмуцтитули перед кожним розділом додають інформативності та вишуканості виданню. Більш сучасну інформацію про навчальний заклад можна знайти в електронній енциклопедії *«Національний університет «Львівська політехніка»*.

Унікальність матеріалом, що публікуються в регіональних енциклопедіях додає те, що більшість з них складено на основі вивчення

невідомих досі документів із регіональних архівів і підготовлено в результаті багаторічних кропітких розвідок місцевих вчених і краєзнавців.

1.5. Українські енциклопедії з гуманітарних наук

Гуманітарна складова сьогоднішніх наукових досліджень є важливим комунікативним засобом сучасного академічного середовища. Аналіз масиву довідкових видань можна визначати за змістовим аспектом (гуманітарні енциклопедії), географічним (інформаційний продукт, вироблений в Україні), а також хронологічним – 1992–2019 рр. Презентуючи гуманітарні енциклопедичні видання сучасної України (1992–2019 рр.), слід зазначити, що вибіркою енциклопедичної літератури слугує база Інституту енциклопедичних досліджень НАН України «Корпус енциклопедичних видань України : онлайн-покажчик» [6], зокрема розділ – «Галузеві енциклопедичні видання» та список українських енциклопедій у Вікіпедії, особливо «Спеціалізовані енциклопедії, словники і довідники» (Вікіпедія – <https://uk.wikipedia.org/wiki/>). В системі аналізу перш за все враховувалися галузеві гуманітарні видання, а також регіональні з гуманітарних наук та персональні. Згідно рис. 1, найбільш продуктивними у виході енциклопедичних видань за означений період виявилися роки 2007 та 2015.

Основні галузі, на яких акцентовано увагу – це культура та мистецтво. На другому місці – загальна історія від найдавніших часів і до сьогодення, а також окремі її періоди та події. Також значний вклад

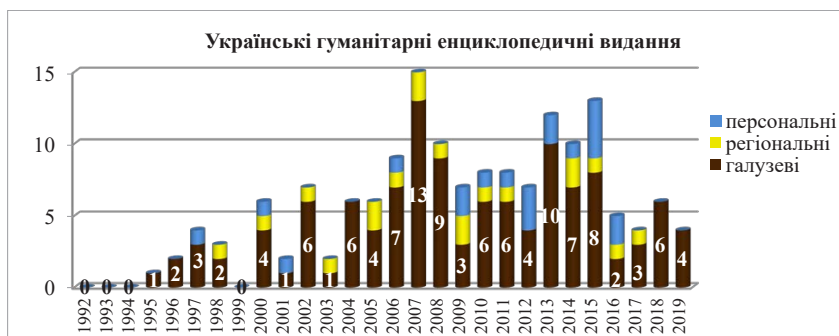

Рис. 1. Опублікування гуманітарних енциклопедичних видань за 1992–2019 рр.

у розвиток мовознавства зробили лінгвісти, у доступній формі показавши все фонетичне, лексичне, граматичне багатство та потенціал української мови. То ж філологія займає почесне третє місце. Всі основні галузі гуманітарних наук можемо відслідкувати за рис. 2.

Серед галузевих енциклопедій гуманітарного спектру визначне місце займає фундаментальна «Енциклопедія історії України» (К., 2003–2013, У 10 т.), до якої включено термінологію про загальні закономірності історичного процесу. Як твердять фахівці, в Україні видано «енциклопедію соціогуманітарного профілю, в якій комплексно репрезентовано здобутки гуманістичних та суспільних наук з обсягу української минувшини від найдавніших часів до сьогодення» [12, с. 10]. У виданні подано унікальні блоки ілюстративного та картографічного матеріалу, десять томів становлять понад 12 тис. статей, близько 8 тис. ілюстрацій і більше 500 спеціально розроблених карт. Украй важливе для України видання – енциклопедія «Українська мова» (К., 2004–2013). У передмові до енциклопедії редколегія визначила її основне завдання: подати в систематизованій і водночас стислій та доступній формі базові відомості про українську мову та українське мовознавство. Автори особливо наголосили на тому, що енциклопедію розраховано як на фахівців-мовознавців, так і на широке коло читачів. Способи систематизації в ЕУМ відомостей про дослідження української мови, постають як певна ієрархія понять і конкретних об’єктів опису. Постійне оновлення є невід’ємною рисою енциклопедичних видань і саме енциклопедія «Українська мова» має чотири перевидання. Особливість фундаментального багатотомного видання «Українська

Рис. 2. За галузями знань (1992–2019 рр.)

музична енциклопедія» (К., 2006–2018. У 7 т.) в тому, що до літератури про обране явище уведено дискографію та фільмографію, а також архівні матеріали. Отже, кожен том став досить великим за обсягом (Т. 1 – 1260 с.), бо увібрав величезний пласт раніше забороненої церковної музики. Та й сучасний процес у музиці відображено на основі усе нових монографічних дослідженнях, які стають основою статей.

Галузеві енциклопедії можуть бути декількох різновидів залежно від особливостей поданої інформації. В них матеріал охоплює всю галузь знань, як наприклад: «Культура: ілюстрована енциклопедія України» (К., 2015), «Мистецтво» (К., 2008). Енциклопедії, які містять відомості лише частини галузі називаються підгалузевими («Українська фольклористична енциклопедія» (Л., 2018), «Українська міфологія» (К., 2014), «Національна опера України» (К., 2017), «Мала енциклопедія етнодержавознавства» (К., 1996).

Розглянувши галузеві та підгалузеві енциклопедичні видання, слід наголосити, що гуманітарні енциклопедії також видаються в окремих регіонах і представляють історію, культуру чи мистецтво конкретного краю. Власне, йдеться про енциклопедії, предметом яких є окрема тематика, що поширюється на означений регіон. Це «Енциклопедія мистецтва Полтавщини: У 2 т.» (Полтава, 2014–2015), «Історична енциклопедія Криворіжжя» (Кривий Ріг, 2009), «Літературна Бережанщина» (Бережани, 2000) та інші.

Отже, аналізуючи гуманітарні енциклопедичні видання сучасної України, виявлено, що основними галузями гуманітарного спектру є культура та мистецтво. Щодо спеціалізованих енциклопедичних видань, то окремі галузі гуманітарних наук отримали перевагу над вузькогалузевими та персональними.

1.5.1. Українські персональні енциклопедії

Персональні національні енциклопедії є окремим видом видань, який має великі перспективи розвитку у сучасну епоху. Українська наука, культура, мистецтво нині потребують системного бачення й поцінування їх здобутків. Особистість науковця, митця визначають насамперед його наукові чи творчі напрацювання. А довідкові видання містять відомості про життєвий і творчий шлях відомої особи і допомагають зробити певні узагальнення та висновки щодо його внеску у вітчизняну, а то й світову науку.

З-поміж усіх персональних енциклопедій вирізняється масштабною й універсальною 6-томна *«Шевченківська енциклопедія»* (К., 2012–2015). Ця праця відображає сучасний стан шевченкознавства, подає відомості про переважну більшість причетних до постаті Шевченка осіб і належно аналізує їхній доробок. Укладачі видання докладно показали біографію митця, оточення й місця перебування, побут, історію видання творів та вшановування пам'яті [7, Т. 1, с. 5]. Видання поділено на тематичні розділи: «Біографія», «Творчість», «Народна творчість і Шевченко» та ще 5 розділів. Статті енциклопедії включають такі теми, які раніше не досліджувалися: «Шевченко в побуті», «Хвороби», «Жінки в житті Шевченка», та інші. Авторські статті мають вказання на літературу. Великі статті про твори Т. Шевченка супроводжені ілюстраціями; присутні коментарі на кожен вірш, лист, малюнок. Шевченківська енциклопедія містить 6307 статей, 5800 ілюстрацій, з яких 453 – на кольорових вклейках [7, т. 1, с. 5]. У томах подаються переліки ілюстрацій, скорочення, абрєвіатури, бібліографічні скорочення та опис книжок, що належали Т. Шевченку. В оформленні обкладинки використано натуральну шкіру, червону парчу і глибоке золоте тиснення. В середині книги – шовкове лясе. Згідно аналізу, можемо говорити, що в процесі підготовки *«Шевченківської енциклопедії»* були сформовані базові концептуальні засади персональної енциклопедії.

Семитомне видання *«Франківська енциклопедія»* (Л., 2016) має таку заплановану структуру: Т. 1–3. Іван Франко і нова українська література. Попередники та сучасники; Т. 4. Іван Франко і давня українська література; Т. 5. Творчість Івана Франка: Проза і драматургія; Т. 6. Творчість Івана Франка: Поезія; Т. 7. Іван Франко і зарубіжні літератури. Попередники та сучасники. (з передмови до видання). Перші три томи містять статті (в алфавітному порядку) про письменників, літературознавців, фольклористів, мовознавців. Основою для написання статей стало *«Зібрання творів»* І. Франка у 50 т. та додаткові чотири томи. Галузевий блок охоплює понад 750 персоналій і матиме три об'ємні томи. Енциклопедія містить фотографії, репродукції, автографи, біографічні документи, ілюстрації до творів І. Франка.

Енциклопедичний довідник *«Микола Костомаров: Віхи життя і творчості»* (К., 2005) містить понад 1000 статей про життєвий та творчий шлях визначного вітчизняного етнографа і фольклориста,

історика, письменника, громадсько-політичного діяча. Назви статей набрані жирним великим шрифтом. Більшість статей складається з трьох блоків інформації: 1) загальний, – стисла довідка універсального спрямування та ін.; 2) костюмаровознавчий – відомості про М. Костомарова в контексті предметної галузі; 3) бібліографія, що супроводжує статтю і розміщена за хронологією під рубриками «Тв.» і «Літ.». Інша об'ємна праця *«Енциклопедія життя і творчості М. І. Костомарова (1817–1885)»* (Київ : Донецьк, 2001) включає понад тисячу статей про основні віхи творчого і життєвого шляху відомого історика. Тут розглянуто всі його твори, періодичні та інші видання, дано огляд найважливіших населених пунктів, місцевостей, регіонів і країн, пов'язаних з його біографією.

Але крім загальноукраїнських персоналій маємо також говорити про такий підвид енциклопедичних видань, як краєзнавче персонально-територіальне енциклопедичне видання. І прикладом таких видань будуть ті, що інформують читача про зв'язок біографії чи творчості видатної особи з конкретним краєм чи містом. *«Шевченківський енциклопедичний словник Миколаївщини»* (Миколаїв, 2014) було визначено як краєзнавче персонально-територіальне енциклопедичне видання. Статті у «ШЕСМ» подано за українською абеткою і сформовано за такою методикою: реєстрове слово, вислів чи прізвище, ім'я й по батькові особи – вони слугують заголовком статті, після них подано коротке визначення поняття, а подальший текст розкриває зміст словникової статті. Пристатейну бібліографію розбито на три частини: твори автора, архівні матеріали та літературні джерела. Подібні видання із шевченкознавства були видані і в інших регіонах України: Крим, Полтава, Харків: *«Тарас Шевченко і Крим: енциклопедичний довідник»* (К., 2017); *«Полтавська шевченкіана»* (Полтава, 2005–2009); *«Моя Шевченківська енциклопедія»* (Х., 2014).

Енциклопедія-хроноскоп *«Михайло Грушевський у Москві»* (К., 2015) зосереджена на малодосліджених сторінках біографії вченого, де В. Мельниченко аналізує і відкриває архівні джерела, наукові праці, публічні та приватні документи, спогади, листування М. Грушевського. А в енциклопедії *«Микола Гоголь у Москві»* (К., 2013) автор висвітлює дружні стосунки Гоголя з великими московськими українцями – Михайлом Щепкіним, Михайлом Максимовичем, Оси-

пом Бодянським. До загальної системи персональних енциклопедій слід додати і енциклопедії та енциклопедичні словники про визначних українців, які видані як регіональні. Серед них: «Сніваки України» (К., 2012), «Одеські історики» (О., 2009), «Ромські музиканти Закарпаття» (Ужгород, 2011) та інші.

На окрему увагу заслуговують електронні персональні енциклопедії. Головна сторінка такої енциклопедії дозволяє користувачу вибрати необхідну тему та перейти на потрібну підтему. В електронному форматі традиційні методи (текст, малюнок, знак) можуть доповнюватися гіпертекстом, анімацією, відео сюжетом, демонстраційними динамічними моделями об'єктів та процесів, аудіо інформацією. Електронний формат наповнюється переважно зображеннями на основі вимог Вікіпедії [11, с. 245]. Серед електронних персональних енциклопедій можна виокремити серію енциклопедичних проєктів «Енциклопедія життя і творчості». Це веб-проєкти одного автора – літературознавця М. Жарких: «Енциклопедія життя і творчості Івана Франка» (2010), «Енциклопедія життя і творчості Тараса Шевченка» (2009), «Енциклопедія життя і творчості Лесі Українки» (2006), «Енциклопедія життя і творчості Михайла Грушевського» (2011). Незважаючи на велике значення для читацької аудиторії цих джерел, їх все ж не можна назвати енциклопедіями в прямому сенсі цього слова. Це, скоріше, інформаційний фонд про видатні українські постаті. На зазначених веб-ресурсах зібрано їхні твори, листи, біографічні відомості, дослідження про них, тощо. Ілюстративний матеріал не завжди доброї якості. Дещо рятують ситуацію перехресні посилання на зовнішні ресурси.

Щодо проєкту «e-Архів Михайла Грушевського» (2016), то фахівці архівів, бібліотек і музеїв збирають, сканують, фотографують, обробляють, систематизують документи та матеріали, наповнюють бази даних e-Архіву та веб-портал інформацією, опікуються сторінками у соціальних мережах. Структура архіву включає: Новини, Грушевськознавство, Електронні колекції, Бібліотека, Архіви, Галерея, Інтернет-ресурси, Довідник. Способи користування представлено через простий пошук, деталізований пошук; архівні документи можемо шукати за датами, пошук листів за кореспондентами.

Проведений аналіз видань енциклопедичного типу за окремими персоналіями дозволив з'ясувати, що згідно структури основного тек-

сту, персональні енциклопедії побудовано за традиційним для довідкових видань алфавітним принципом, їх статті за обсягом є середні і малі. Словник у них характеризується різноманіттям обраних об'єктів опису: персоналії, твори, населені пункти, літературні терміни, історичні події і т. д. Зміст енциклопедій в цілому відповідає темі видань, цільовим призначенням і читацьким адресам. До окремих видань залишається питання про ступінь охоплення матеріалу і повноту інформації. Одним із обов'язкових елементів персонального видання є передмова або інформація від укладача, яка докладно розкриває зміст, структуру та призначення видання. В оформленні персональних енциклопедій використовують фотографії з особистих архівів. Енциклопедична ілюстрація виконує тут декілька основних функцій: 1) ілюструє матеріал, що дає можливість зменшити текстову частину викладу інформації; 2) доповнює викладений матеріал; 3) додає переконливості, тобто є фактом підтвердження текстової частини матеріалу; 4) маніпулює сприйняттям, це коли ілюстрація не завжди є однозначним елементом дослідження; 5) демонструє позицію автора статті. Отже, персональні енциклопедії – це український культурологічний ресурс, який суттєво інтенсифікує вивчення спадщини відомої особи та його доробку.

Висновки

Провівши певний аналіз типології довідкових видань та охарактеризувавши основні види, можна сказати, що класифікація документів створює основу для подальшої їх диференціації, дозволяє встановити специфіку кожного виду й типу документа, допомагає орієнтуватися в документній інформації та ефективно її використовувати. Надалі проблемою теоретичного документознавства має стати чітке визначення місця і ролі довідкової книги як особливого засобу соціальної комунікації. Адже, змістовна і матеріальна форми книжкового видання не лише забезпечують його спроможність конкурувати з пресою, радіо і телебаченням, електронними комп'ютерними мережами, а й посідати пріоритетні позиції у забезпеченні інформаційних потреб споживачів у межах їх наукової, навчальної, практичної чи іншої діяльності. В перспективі сферами дослідження повинні стати: інтегрований структурований ресурс відомостей про довідники, словники, енци-

клопедії, в тому числі електронні; формування електронних колекцій довідкових видань, доступних он-лайн; навігація у ресурсах Інтернету та ін. Наявність зазначених проблем свідчить про необхідність прискореної розбудови потужних вітчизняних довідкових ресурсів (як у книжковому, так і в електронному вигляді), здатних адекватно забезпечити зростаючі науково-інформаційні потреби сфер науки, освіти та культури.

Для розв'язання термінологічних проблем з документознавства та бібліотекознавства потрібні висококваліфіковані спеціалісти, яких потрібно готувати у вищих навчальних закладах, увівши до навчальних програм спецкурси з основ термінології та фахової мови. На нашу думку, наукова дисципліна «документознавство» вимагає:

- створення чітко сформованої системи понять та термінів, ґрунтовної їх характеристики з урахуванням українських досліджень;
- здійснення систематичної роботи з укладання енциклопедій, словників українських термінів та довідників у сфері документознавства та суміжних дисциплін.

Говорячи про перспективи формування енциклопедичної інформації, слід наголосити на важливості створення потужних вітчизняних електронних ресурсів. За таких обставин можемо визначити такі перспективні напрями енциклопедичних досліджень: формування загальнонаціонального ресурсу енциклопедичної інформації академічного рівня, який би став основою ґрунтового науково-довідкового, джерельного, біобібліографічного забезпечення фундаментальних і прикладних енциклопедичних видань (в тому числі і електронних); узагальнення досвіду вітчизняної і світової енциклопедистики і вироблення методичних засад, організаційних підходів, правил формування енциклопедій, дотримання яких перетворило б розрізнені енциклопедичні Інтернет-ресурси на єдиний інформаційний простір.

Що ж до регіональної енциклопедії, то зазначимо, що вона є інформаційним ресурсом, завдання якого – представити образ регіону в цілому. Така енциклопедія відіграє велику роль в розвитку культури регіону і включає основні функції: інформативну, пізнавальну, комунікативну, культурну, фіксування інформації та її збереження, меморіальну, управлінську і ін. Однак для створення таких енциклопедій на професійному рівні необхідні певні умови: науковий потенціал, полі-

тична воля, соціальне замовлення. Постійне оновлення є невід’ємною рисою енциклопедичних видань, тому нагальною видається потреба забезпечення суспільства гуманітарними енциклопедичними виданнями на найбільш актуальні проблеми.

Персональні енциклопедії вирізняються особливою науковою підготовкою тексту, добором історичних документів та архівних матеріалів, розгалуженим науково-довідковим апаратом (коментарі, примітки, покажчики, варіанти тексту, іконографічний матеріал та ін.). У сучасних персональних виданнях простежуємо тенденцію до зростання кількості фотографій, що репрезентують життєвий і творчий шлях персони.

Отже у сфері розвитку національної енциклопедистики справі творення та популяризації довідкових видань має бути відведене належне місце. Забезпечити суспільство доступом до якісних енциклопедій, словників, довідників означає підвищити рівень освіченості громадян, покращити їхні інтелектуальні можливості. Такі видання мають великий потенціал і є засобом виховання ширих патріотів України. Тож розвиток довідкових видань має бути основним напрямом державної політики нашої країни.

Список літератури:

1. Великий тлумачний словник української мови. Харків : Фоліо, 2005. 767 с.
2. Гольцева Э. В. (ред.) Типология изданий. Москва : Книжная палата, 1990. 231 с.
3. Гордукалова Г. Ф. Документальный поток социальной тематики как объект библиографической деятельности. Ленинград : ЛГИК, 1990. 108 с.
4. ДСТУ 3017-2015. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. Київ, 2016. 42 с.
5. Железняк М. Г. Історія енциклопедичної справи в Україні *Україна дипломатична*. 2009. Вип. 10. С. 1077–1081.
6. Железняк М. Г. (уклад.), Іщенко О. С. (уклад.) Корпус енциклопедичних видань України. URL: <http://corpus.encyclopedia.kiev.ua/encyclopedias-of-persons> (дата звернення: 27.02.2022).
7. Жулинський М. Г. (ред.) Шевченківська енциклопедія : в 6 т. Київ. Т. 1 : А-В, 2012. 742 с.
8. Копанєва В. Архівування науково-інформаційних ресурсів Інтернету: основні концептуальні положення *Бібліотечний вісник*. 2005. № 2. С. 14–19.
9. Копанєва В. Бібліотека та мережева інформація. *Вісник Книжкової палати*. 2007. № 2. С. 31–36.

10. ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. Ф. 270 (І. Раковський). Спр. 133. Арк. 8. (неопублікований).

11. Маєвський О. Особливості використання зображень в якості ілюстративного супроводу енциклопедичних статей. *Український історичний збірник*. 2019. Вип. 21. С. 238–247.

12. Смолій В. А., Боряк Г. В. «Енциклопедія історії України» та сучасна українська енциклопедистика *Український історичний журнал*. 2014. № 4. С. 10.

13. Соляник А. А. Документні потоки та масиви. Харків : ХДАК, 2000. 112 с.

14. Черниш Н. І. Українська енциклопедична справа: історія розвитку, теоретичні засади, підготовка видань. Львів : Фенікс, 1998. 89 с.

References:

1. Velykyj tlumachnyj slovnyk ukrajins'kohoji movy [The large interpretative dictionary of the Ukrainian language] (2005). Kharkiv: Folio, p. 767. (in Ukrainian)

2. Gol'tseva E. V. (ed.) (1990) Tipologiya izdaniy [The typology of publications]. Moscow: Knizhnaya palata, p. 231. (in Russian)

3. Gordukalova G. F. (1990) Dokumental'nyy potok sotsial'noy tematiki kak ob'ekt bibliograficheskoy deyatelnosti [Documentary flow of social topics as an object of bibliographic activity]. Leningrad: LGIK, p. 108. (in Russian)

4. DSTU 3017-2015. (2016) Vydannja. Osnovni vydy. Terminy ta vyznachennja poniattia. [Publication. Main types. Terms and definitions]. Kyiv, p. 42. (in Ukrainian)

5. Zheleznyak M. G. (2009) Istorija encyklopedychnoji spravy v Ukrajinі [History of encyclopedic work in Ukraine] *Ukrajinna dyplomatychna*, 10th Edition, pp. 1077–1081.

6. Zheleznyak M. G. (ed.), Ishhenko O.S. (ed.) (2022) Korpus encyklopedychnykh vydanj Ukrajinu [Corpus of encyclopedic editions of Ukraine]. Available at: <http://corpus.encyclopedia.kiev.ua/encyclopedias-of-persons> (accessed 27 February 2022).

7. Zhulyns'kyj M. G. (ed.) (2012) Shevchenkiv's'ka encyklopedija [Encyclopedia of Shevchenko]. Kyiv, t. 1 : A-B, p. 742.

8. Kopanjeva V. (2005) Arkhivuvannja naukoivo-informacijnykh resursiv Internetu: osnovni konceptualjni polozhennja [Archiving of scientific and information resources of the Internet: basic conceptual provisions]. *Bibliotechnyj visnyk*, no. 2, p. 14–19.

9. Kopanjeva V. (2007) Biblioteka ta merezheva informacija [Library and Network Information]. *Visnyk Knyzhkovoji palaty*, no. 2, p. 31–36.

10. LNB im. V. Stefanyka NAN Ukrajinu. Viddil rukopysiv [Vasyl Stefanyk Scientific Library of the National Academy of Sciences of Ukraine. Manuscripts Department]. Stock 270 (I. Rakovs'kyj), Case 133, Sheet 8. (unpublished)

11. Majevs'kyj O. (2019) Osoblyvosti vykorystannja zobrazhenj v yakosti iljustratyvnogo suprovodu encyklopedychnykh statej [Features of the use of images as an illustrative accompaniment to encyclopedic articles]. *Ukrainian Historical Collection*, edition 21, pp. 238–247.

Chapter «Social communications»

12. Smolij V. A., Borjak G. V. (2014) «Encyklopedija istoriji Ukrajinu» ta suchasna ukrajinsjka encyklopedystyka [«Encyclopedia of the History of Ukraine» and modern Ukrainian encyclopedias]. *Ukrainian Historical Journal*, no. 4, p. 10.

13. Soljanyk A. A. (2000) Dokumentni potoky ta masyvy [Document flows and arrays]. Kharkiv: HDAK, p. 112. (in Ukrainian)

14. Chernysh N. I. (1998) Ukrajinjsjka encyklopedychna sprava: istorija rozvytku, teoretychni zasady, pidghotovka vydanj [Ukrainian encyclopedias: history of development, theoretical ambush, preparation of publications]. Lviv: Feniks, p. 89. (in Ukrainian)